

תיק עבודות

ארכיטקטורה מחנכת

שיחה בין מיקי קרצמן ורותי גינזבורג

בשנים האחרונות שינו רבות מן ההתנחלויות את פניהן. אין מדובר עוד רק ביישובים קטנים עם גגות רעפים אדומים, אלא גם בבתים רבי-קומות. במקום רחובות כפריים, המתאימים לרכיבה באופניים ולהליכה עם עגלות תינוקות — כבישים רחבים וכנייה רוויה. המכולת הקטנה הוחלפה במרכז מסחרי ובחלק מהמקומות אף בקניון.

בנראות האחרת הזו, ההולכת ומתגבשת בשטחים הכבושים, עוסקת סדרת התצלומים "ארכיטקטורה מחנכת". בשיחה בין מיקי קרצמן ורותי גינזבורג בעקבות סדרת התצלומים הם מנסים להבין את ההיגיון השלטוני מאחורי התכנון, הבנייה והנראות של ההתנחלויות בגדה המערבית.

ר: למה צילמת את מה שצילמת?

מ: מעניין אותי איך נראות מייצרת את התודעה לגבי מקום מסוים, וגם איך לאורך זמן היא מתעצבת. המהלך שעושים עם ההתנחלויות הוא גאוני. במקום למכור את ההתנחלויות כמקום עם איכות חיים ובתים צמודי קרקע הן הופכות להיות כמו מודיעין. מודיעין כצורה של יישוב מוכרת לנו מהרבה מקומות בארץ: ראשון לציון, ראש העין, נתניה, כרמיאל ועוד. הנראות של המקום היא בעצם לא של התנחלות.

* מיקי קרצמן, צלם.

רותי גינזבורג, מרכז מינרבה למדעי הרוח, אוניברסיטת תל אביב.

במפה מטשטשים בעזרת השמות. השם של היישוב היהודי מחליף את זה הערבי: כרמל ואל-כרמל, נעלה ונעלין ויש עוד הרבה דוגמאות אחרות. השינוי שמבקשים לעשות במציאות הוא על ידי המיפוי של המקום. השאלה היא אם נדע להבחין בעתיד בין סוסיא הפלסטינית להתנחלות סוסיא. לא ברור. אלה אסטרטגיות של הסוואה. תפאורה המשנה מקום. כך גם לגבי הבנייה. אני חושב שעבור מי שהולך לגור שם התחושה היא שזו לא התנחלות. הנראות הזו מטשטשת את הגבולות, את הקו הירוק. על פי התצלומים אי-אפשר לזהות את המקומות. גם כשאתה נוסע בתוך זה קשה לזהות. אם היו מצניחים אותי בתוך התנחלות, לא הייתי יודע איפה אני. כבר בסוף שנות השבעים היו התנחלויות עירוניות כמו אריאל, וכמובן מזרח ירושלים. אבל הקצב של הבנייה בשנים האחרונות של התנחלויות מסוג זה גבר עד כדי שינוי הנוף של ההתנחלויות.

הלכתי לחפש איך ההתנחלויות לא משתייכות למקום שהן נמצאות בו. נכון שהשוליים מסגירים מיד את המקום. בטח לגבי מי שצופה על ההתנחלות או מבקר שם. אבל השינוי הזה בנראות הוא לא כמו ההתנחלויות שהכרנו קודם.

ר: למה בחרת לצלם את ההתנחלות צילום פנורמה?

מ: הבחירה בפנורמה באה להראות שעדיין אפשר להכיל את כל המקום במבט אחד. לא ניתן לצלם פנורמה של תל אביב אבל אפשר להכיל את מודיעין בצילום פנורמה. היום אני מצלם את המקומות האלה כשעוד אין ביניהם רצף טריטוריאלי, אבל ברור שזה יבוא. אני מצלם אותם במצב צבירה מסוים. בעתיד לא יהיה ניתן להכיל הכול במבט אחד. המהלך הפוליטי, מבחינת השלטון, הוא נכון. יהיה אוטובוס, נניח מתל אביב, עם הרבה תחנות בדרך עד להתנחלות — ולא נדע מתי הוא עובר את הקו הירוק. כשאני מסתכל על כביש 446, המגיע לקריית ספר, אין סיבה שלא יהיה בו רצף טריטוריאלי. המחסום יעבור צפונה וימוקם מחדש בין רצף ההתנחלויות שייווצר ובין כפרים פלסטיניים אחרים. הגבול יהיה הגבול של הכפר הפלסטיני.

ר: הכפרים הפלסטיניים יהפכו ליוצאים מן הכלל בנוף?

מ: כן. כל התנחלות היא כבר גוש. הממשלה בונה בצורה כזו שלא ניתן לחשוב על פינוי. היא מכשירה את ההתנחלויות בצורת הבנייה הזו. האסטרטגיה בשטח היא שכל יום שעובר בונים יותר. הדברים לא נסתרים מהעין. נוצר קונסנזוס ולפיו לדבר היום על פינוי התנחלויות זה מגוחך. זו התוצאה של החינוך; זו אינדוקטרינציה. אפשר למצוא את התפיסה הזו בכל מקום. מגייסים לטובת זה כל דבר אפשרי, כולל ארכיטקטורה שהיא ארכיטקטורה מחנכת. מראים לך שאם מקום X נראה כמו מקום Y, אז זה מה שהוא. במילים אחרות, אם התנחלות נראית כמו ראשון לציון, כנראה היא באמת ראשון לציון. למשל, רוצים להחרים קבוצת כדורגל מחוץ לקו הירוק, אבל אפילו לא בטוח שכל מי שנמצא בקבוצה של מעלה אדומים יודע שהכוונה היא אליהם. הכבישים הם גם כאלה. הכביש המתחיל לפני הקו

הירוק הוא אותו כביש בשטחים המוביל להתנחלויות. ההתנחלויות נראות היום כמו פרוור של תל אביב ולא כמו סביון והרצליה פיתוח. יותר הגיוני לעשות בלוקים לא רק מבחינת ציפוף האוכלוסייה, אלא גם מבחינת האפקט החזותי שעליו דיברתי קודם. מודיעין עזרה ליצור את הכניסה של הבנייה העירונית, את הרצף. מודיעין עילית היא כאילו מודיעין אבל נמצאת בתוך השטחים. כמו הטשטוש בין השמות של היישובים הפלסטיניים והיישובים היהודיים.

בסוף שנות השבעים היה ניתן להבדיל בין התנחלויות לבין כפר פלסטיני לפי אורות הכביש העוקף של היישוב. בכביש העוקף בין אורות הפנסים בהתנחלויות מרווח זהה; כמו מקצב זהה. היום כשמסתכלים על קריית ספר רואים אורות של כך. הקימו את חומת ההפרדה כי עדיין ישנם כבישים המאפשרים גישה ליישובים הפלסטיניים. בעתיד, במקום שיהיה מחסום יהיה רצף, ואני לא יודע איך יגיעו לכפרים. מנתקים אותם. הכפרים הולכים ונחנקים. בנעלין למשל בונים מחסום כדי שהם לא יגיעו לגדר. זה הכיוון — המחסום עוצר את הפלסטינים עוד לפני החומה. הרצף החזותי והרצף הפיזי מנתק את הפלסטינים; משנה את הסיטואציה של המקום.

ר: מה הקשר בין הנראות לבין היות ההתנחלויות בעיקרון דבר זמני?
מ: בפעם הראשונה שהגעתי להתנחלויות קרוב לשכם, נדמה לי שזו הייתה אלון מורה, ראיתי שרוב גגות הרעפים הם בעצם גגות אסבסט בצבע אדום. גם שם הייתה סימולציה; להיראות כמו. הכול נראה כמו, אבל ההבדל בין ה"אמתי" לבין ה"כמו" הוא הבדל קטן. חשוב שיהיה בהתנחלויות קניון, כי הקניון הוא תופעה עירונית, אז פתאום יש קניון. הקניון חשוב היום יותר מהמדרחוב של שנות השמונים. האופי של הדבר, של ההתנחלויות, השתנה. ברור שמכוונים לבנייה עירונית ולא כפרית. הבנייה העירונית מבטיחה איכות חיים בדומה לאיכות החיים בתוך הקו הירוק. הדומות בין פנים הקו הירוק לבין השטחים לא תמשוך את האנשים, אבל כן תאפשר לאנשים לחיות שם. כי לא מדובר כבר על פינוי בית צמוד קרקע, אלא על שיכון, על רב־קומות. איך מפנים בניין כזה? איך ממוטטים רב־קומות? כגוש קטיפה ראיתי את הבולדוזרים מוחקים. איך יהרסו בניין של חמש־עשרה קומות כמו בהר חומה? אני בטוח שגם מי שגר בתוך הבתים האלה מרגיש פחות ארעי. אני זוכר את הר חומה עוד בהתחלה עם אוהל המחאה של פלסטינים, ביניהם גם פייסל חוסייני, שבילה שם כמה שבועות.¹ הייתי שם שוב באמצע 2015 ולא להאמין — אם מדברים על תנופת בנייה, על זה מדברים.

ר: שינוי האופי הנראה הוא שינוי גם באופי החברתי־פוליטי של ההתנחלויות?
מ: עקבתי אחרי הקמה של התנחלויות בשנות השמונים והתשעים. הרבה פעמים זו הייתה יוזמה של קבוצה מאוד הומוגנית. עכשיו זו עיר, עם שכונות ועם אוכלוסיות שונות. עיר פתוחה

1 מחאת הפלסטינים נגד הבנייה בהר חומה הייתה ב־1997. ראו גם Patrick Cockburn, 1997. "Blast Trail for New Settlement," *Independent*, Mar. 19 (online).

לכולם. אתה אפילו יכול לטעון שהשיבה שלך שם היא לא אידיאולוגית. מעוניינים היום במספרים ולא באידיאולוגיה. אני לא אומר שהאידיאולוגיה נעלמה מההתנחלויות אבל המצב הוא כבר לא מצב מונוכרומטי. בעבר היו התנחלויות שלמות שצבועות באותו צבע. היום זה לא אותו דבר. פגשתי לא מזמן מישהי שחיה באורנית, יישוב הנמצא על הקו הירוק ממש, חצי כאן — חצי שם, ושאלתי אותה איפה היא גרה, בתוך הקו או מחוצה לו. היא לא ידעה לענות על השאלה. האם חצי יישוב נמצא מחוץ לקו הירוק בטעות? הטשטוש הזה מכוער.

ר: גם בפרויקט צילום הכפרים הבלתי מוכרים של הברואים בנגב אתה מצלם צילום פנורמה של כל כפר. האם יש קשר בין שני הפרויקטים?

מ: אין קשר. נכון שצילומי הפנורמה עם המיקום של ה-GPS מאפשרים לצלם מחדש מאותו מקום. GPS הוא מְטֶה־דָּטָה המסמן את המיקום המדויק של המצלמה. גם לאחר זמן ניתן למקם מחדש את המצלמה באותו מקום ולראות את השינויים בנוף. אבל ההבדל הוא שכפרי הברואים נתונים תחת איום ממשי וקרוב — אני מצלם מתוך החשש להיעלמות הכפרים. כאן המצב הפוך: בעוד שבהתנחלויות השוליים ייעלמו, בכפרים של הברואים הם רק יגדלו. כל צילום שעושים הוא תיעוד היסטורי, בטח כשמתייחסים לנוף. ניתן גם לחשוב על מה שקורה לנוף עצמו. היישובים היהודיים, בתוך הקו הירוק ומעבר לו, משטיחים את הקרקע. כלומר הם מגלחים את קצה ההר. בעיקר כשהיישובים נבנים בנקודות שולטות — ההר משתטח. הכפרים והיישובים הפלסטיניים נבנים עם ההר. אני לא אומר שחייבים לשמור על ההר, אבל מה שקורה זה שינוי טוטלי של הנוף. אזורים שלמים שהיו כפריים נראים עכשיו כאזורים עירוניים. משטחים את הטופוגרפיה ובונים רבי-קומות. ההשתלטות על הקרקע היא גם השתלטות על הנוף, וכתוצאה מזה — גם על המהות של המקום.

ר: מה לגבי הבנייה של הפלסטינים?

מ: החלק המסקרן הוא שהפלסטינים בונים עכשיו עיר לא רחוק מרמאללה - רוואבי. היא נראית כמו מודיעין על סטרואידיים: יותר צפופה ויותר גבוהה. גם זה מבלבל. כשנוסעים לרמאללה לכיוון הכפרים, לכיוון נבי סאלח, אחרי סיבוב עם הרכב, פתאום מתגלה העיר האימתנית הזו ואתה בטוח שמדובר בעוד התנחלות. גם הפלסטינים מחפשים לטשטש את ההבדלים. עוד מעט השטחים לא ייראו כמו השטחים. לכפרים שהכלכלה שלהם הייתה מושתתת על חקלאות לא נשארות אדמות; מצמצמים את המרחב שלהם. בעתיד יכול להיות שהכפרים הפלסטיניים יהיו מוקפים ברבי-קומות. למרות שאני טיפוס לגמרי עירוני נורא עצוב לראות את זה.

ב-1982, אחרי שהתחתנתי, חמי הציע לי עזרה בכניסה להגרלת דירה בבנייה במעלה אדומים. למרות שהוא התנגד לבנייה בשטחים אמר שמעלה אדומים תהיה חלק מירושלים. בערך באותו זמן נסעתי עם חברים לראות דירות לקנייה באריאל. הם פחדו לנסוע לשם ולכן ביקשו שאצטרף אליהם. בדרך ניסיתי לשכנע אותם שלא יקנו. היום אף אחד לא יבקש ממני להתלוות אליו לאריאל. זה לא עובר דרך יישובים פלסטיניים. בקושי מבינים שנמצאים בשטחים. זה החלום הפוליטי הישראלי.

תִּיקַן עֲבוֹדוֹת

ארכיטקטורה מחנכת

